

Spoštovani g. rektor, spoštovane visokošolske učiteljice in učitelji, gospe in gospodje,¹

Priložnosti, kot je današnja, so primerne, da se vprašamo: Kje smo? Kam gremo? Kaj lahko pričakujemo? V verzih Otona Župančiča je mornar z uro v roki počakal na poldan, obzorje premeril s sekstantom, smer določil s kompasom in prihodnjo pot zarisal na navtični karti. Danes slišimo krilatico, da je vse človeštvo na eni ladji. Niti zaupanja vredni stari instrumenti ne sijajne nove naprave ne dajejo odgovorov na globalna vprašanja o dejanskem položaju in prihodnji poti te ladje. Vprašanja pa postajajo vse bolj nujna, vse bolj eksistenčna. Ta čas namreč potekajo velike spremembe – in potekajo hitro. Tako velikih sprememb in tolikšne hitrosti človeštvo najbrž še ni doživelo. Naj navedem samo en zgovoren podatek: Sedanje izumiranje živalskih in rastlinskih vrst je 100- do 1000-krat hitrejše kot kadarkoli v preteklosti. Biologi in ekologi vse bolj prepričano govorijo o antropogenih vzrokih.

Potem se seveda vprašamo: Če je v krizo planetarne narave, ki je vir vsega, kar potrebujemo za preživetje, res pripeljal razvoj človeštva, kaj delamo narobe in kaj lahko storimo, da nadaljnji potek krize vsaj ustavimo, če ga ne moremo obrniti?

Do sem sta nas pomagala pripeljati znanost in tehnologija, ki sta sprožili siloviti, eksponentno rastoči razvoj industrije in proizvodnje vseh vrst. Ta pa je šel v veliki meri na račun narave, črpanja planetarnih zalog, podiranja občutljivih ravnovesij. Zadnjič sem poslušal predavanje uglednega tujega profesorja, ki je povedal, da v srednji Evropi zlahka in brez ekološke škode za celo tretjino povečamo letni pridelek biomase. Šele po trdi razpravi je priznal zmoto. Za prav toliko bi se namreč povečal njen ogljični odtis. Res, znanost je pomemben sokrivec. A prav znanost je tudi edina, ki nam lahko odločilno pomaga vsaj zavreti drvenje v pogubo.

Doslej so za napredek skrbele predvsem naravoslovne, tehniške in medicinske vede. Seveda vključno z novo kraljico ved 21. stoletja, ki bo, kot menijo nekateri, biologija. A v kratkem bo morda še bolj ključnega pomena nastop humanistike in družboslovja. Odločiti se bo treba, kaj bomo storili z vrednotami. Brez spremembe zaporedja klinov na lestvici vrednot ne bo šlo. Dokler bomo verjeli, da nas iz zagat lahko rešijo prav oni ljudje, ki so nas v te zagate spravili, dokler bomo zaupali, da bodo reševalno akcijo uspešno opravili z istim orodjem in istim razmišljanjem, celo z enako zmotnimi pojmovanji naravoslovnih, ekonomskih in socioloških zakonitosti, pa z enakimi okvarami svoje morale in etike, toliko časa, spoštovani, smo zanesljivo na poti, ki vodi v prepad.

Danes je za vašo univerzo prazničen dan. Univerza simbolizira marsikaj, česar drugod ni mogoče zlahka dobiti. Tu je ali bi vsaj morala biti avtonomija. Tu je ali bi vsaj morala biti svoboda akademskega govora. Tu so tla, na katera država s svojimi represivnimi instrumenti in organi nima

¹ JT, nagovor ob slovesnem odprtju akademskega leta Univerze v Novi Gorici, dvorec Zemono, 18. 10. 2012

ali vsaj ne bi smela imeti vstopa. Tu so tudi naloge, ki so vitalnega pomena za državo in narod, za njuno prihodnost. Tu se pričnejo graditi najvišja nadstropja družbene nadstavbe.

Danes, v času trojne krize: gospodarske, okoljske in moralne, so naloge Univerze še pomembnejše. Treba bi jih bilo celo razširiti. Dati jim nova pooblastila. Prejšnji mesec sem poslušal ekspozice predsednika donavske rektorske konference, ki združuje univerze dobre deseterice držav donavske regije. Sporočilo tega ekspozicija je bil klic k intenzivnejšemu povezovanju teh univerz, tako med seboj kot tudi z akademijami teh držav. Cilj je združiti čim več najboljšega intelektualnega potenciala teh ustanov, strok in prebivalstva pri izbranih, konkretnih nalogah. Gre za sistemska vprašanja štirih E, ekologije, ekonomije, edukacije in naposled tudi etike. Gre tudi za ožja področja, kot so posamezni medicinski problemi, na primer zoonoze-infekcije, ki jih prenašajo živali, ali cepljenja, pitna voda, izkoriščanje naravnih danosti. Skupaj sprejeta stališča, priporočila in projekti imajo večjo verodostojnost, večjo prepričljivost, in imajo tudi podporo Evropske unije.

Ni mogoče oporekati: univerze čakajo nove, večje naloge. Naj nekaj besed posvetim tistim, ki najbolj glasno trkajo na vrata.

Naj začnem s slovenskimi vrati in z najlažjo nalogo, za to sem bil celo naprošen. To je raba slovenščine v visokem šolstvu in znanosti. Vprašanje postaja bolj aktualno spričo internacionalizacije univerz. Znano mi je zgledno varstvo slovenskega jezika na vaši univerzi. A prihodnje morebitno zapostavljanje slovenščine v visokem šolstvu skrbi posebno jezikoslovce in humaniste. Vprašanju je treba posvetiti dolžno pozornost, čeprav mnogi mislimo, da raba slovenščine na univerzah ni ogrožena. To pa ne pomeni, da ne potrebujemo modre in do materinščine dovolj spoštljive jezikovne politike. Da se moramo potegovati za sprotno dopolnjevanje slovenskega znanstvenega izrazja, predvsem pa za boljše znanje slovenščine Slovencev in za njihovo večjo jezikovno kulturo. Akademija je že začela razpravo, h kateri bo seveda povabila univerze.

Pomembno je vprašanje raziskav. Univerze naj bi še naprej opravljale primerno količino kvalitetnega raziskovalnega dela. Nujno je, da ohranijo zadosten delež akademskih raziskav. Slabo bi bilo, če bi se preveč usmerile na tržno zanimive aplikativne raziskave. Pomemben cilj univerzitetnega raziskovanja je vzgoja. Ob znanstvenem delu na univerzah se šolajo mladi raziskovalci v metodologiji in vseh drugih dimenzijah raziskovalnega dela in ob njem vzdržujejo svoj znanstveni tonus učitelji. Mladi lahko šele po končani izobrazbi ponudijo svojo usposobljenost na trgu, se vključijo tudi v gospodarstvo.

Razmeroma nova je odločenost, da evropske univerze skupaj z evropskimi akademijami posežejo v vzgojo in izobraževanje na vseh ravneh, od vrtca do doktorskega študija.

Dvoje je pomembno: prvo je neoporečno znanje, ki temelji na verodostojnem posredovanju znanstvenih spoznanj. Univerze morajo sodelovati pri aktualiziranju in posodobljanju pouka v srednjih šolah. Drugo je privzgoja vrednot. To je znanstveni pogled na svet in to so etične vrednote. Kljub spektakularnim dosežkom znanosti se zdi, da ima med ljudmi vse manjši ugled.

Znanost si ga lahko ponovno pridobi le z brezhibnim spoštovanjem odgovornosti. Seveda je pomemben samonadzor znanstvenikov. Na primer pri vprašanjih, kaj raziskovati in kako raziskovati, kaj in kako objavljati. Tu so obžalovanja vredni primeri slabega vedenja, če smem uporabiti tako prizanesljiv izraz. Samonadzor raziskovalcev, kolegijev raziskovalnih ustanov in uredništev revij je nujen, ni pa zadosten. Kot jasno kaže zgodovina stranpoti v znanosti, in denimo tudi razprava, kakršno je imela evropska znanstvena javnost ob sprejemanju zadnjega okvirnega programa, je temu treba dodati tudi vesten *zunanji* nadzor. Tega zadnja desetletja vse temeljiteje opravljajo komisije za etiko raziskav. Mehanizem je vzpostavljen, izkušnje so v glavnem zelo dobre. Glavna pa seveda ostaja skrb, kako bo znanstveni dosežek uporabljen. Zlorabe morajo preprečevati in sankcionirati mehanizmi širše družbe.

Seveda ne morem molče mimo sedanjih ogromnih rezov v finance univerz. Odločitev za stradanje v izobraževanju in znanosti je silno tvegana poteza. Pravzaprav poteza s predvidljivimi nesprejemljivimi posledicami. Eno imamo že tukaj: eskalacijo odliva najboljših mladih možganov. Predčerašnjim sem bil v Bruslju na posvetu predsednikov evropskih akademij z vrhom Evropske komisije. Srečanju so dali naslov: *Neodvisno znanstveno svetovanje za politiko Evropske unije*. Komisarka za znanost gospa Geoghegan Quin je opozorila akademike, da sta tudi v današnjih težkih časih dve področji, ki ju je treba iz varčevanja za vsako ceno, če se le da, izvzeti: visoko šolstvo in znanost. Brez enega in drugega se ne bomo izvlekli iz krize.

Glede etičnih vrednot pa naj ponovim svoj *ceterum censeo*. Današnja človeška civilizacija je blizu svojega konca, če ne bo znala globalno spremeniti svojega vedenja. Formula trajnostnega razvoja je mnogo preslabotna, je po svoje tudi utopična. Uresničevanje sprejetih milenjskih ciljev človeštva je obtičalo na začetku. Edina možna podlaga za napredek v pravi smeri bo spremenjeno zaporedje na lestvici etičnih vrednot. Materialno blagostanje se bo moralo pomakniti navzdol. Z veseljem povem, da se to v razvitem svetu in med mlado generacijo že dogaja. Raziskave odkrivajo postopno preusmerjanje življenjskih ciljev od »imeti« k »biti«, od premoženja proti samouresničevanju. A to je šele spodbuden začetek. Akademije in univerze se bodo skupaj z ostalim intelektualnim potencialom sveta morale lotiti največje naloge doslej: ustvarjanja in usklajevanja novega svetovnega reda. △